

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
СУМСЬКА ФІЛІЯ

Кафедра гуманітарних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ
з навчальної дисципліни «Соціологія»
вибіркових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
262 Правоохоронна діяльність (правоохоронна діяльність)
за темою 8 – «Соціологія громадської думки»

Суми 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 29.08.2023 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та
соціально-економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії
Харківського національного університету внутрішніх справ (протокол від
29.08.2023 № 2)

Розробник:

Доцент кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії Харківського
національного університету внутрішніх справ, кандидат філософських наук
Тетяна ПОНОМАРЕНКО

Рецензенти:

1. Доцент кафедри соціальних та економічних дисциплін Харківського
національного університету внутрішніх справ, кандидат соціологічних наук
Наталія БОБРО
2. Професор кафедри психології, політології та соціокультурних технологій
Сумського державного університету, доктор філософських наук, професор
Андрій ЛЕБІДЬ

План лекції

1. Соціологія громадської думки як наука: сутність, виникнення та розвиток.
2. Поняття про об'єкт і суб'єкт громадської думки.
3. Функціонування громадської думки.

Рекомендована література:

Основна

1. Горlach М., Кремень А., Волович В. Соціологія : підручник. Київ : ЦНЛ, 2019. 808 с. <https://www.yakaboo.ua/sociologija-1268134.html>
2. Горпинич О. В., Клименко О. Ю., Москаленко Л. М., Труш М. С., Ятченко В. Ф. Соціологія : навчальний посібник. Київ : ДУТ, 2019. 235 с. URL: https://dut.edu.ua/uploads/1_1868_64391381.pdf
3. Загальна соціологія : конспект лекцій / А. Ф. Аблов. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2019. 130 с. URL: <https://cutt.ly/ewjKdj9R>
4. Кузьменко Т. М. Соціологія : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 320 с. URL: <https://ua/sociologija-1027994.html>
- 5.
6. Соціологічні та політологічні студії : підручник для студентів вищих закладів освіти / За ред. професора А. С. Лобанової. К. : Каравела, 2018. 520 с. URL: <https://cutt.ly/MwjKfPzW>
7. Титаренко О.О. Соціологія : навчальний посібник. Київ : Дакор, 2020. 210 с. URL: <https://cutt.ly/GwjKgKkf>
8. Яремчук С. С. Соціологія : навч. посібник. 3-тє вид., випр. і доп. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2015. 240 с. URL: <https://cutt.ly/9wjKZgsI>

Додаткова

1. Бурлачук В. Привид свободи. Доля демократичних інститутів в Україні *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2018. № 2. С. 182–203. URL: <http://i-soc.com.ua/ua/edition/journal/>
2. Глобальні та локальні кризи: переосмислюючи українське суспільство : матеріали Міжнародних соціологічних читань пам'яті Н. В. Паніної / За наук. ред. Є. І. Головахи, О. Г. Стегнія, О. О. Максименко. Київ : Інститут соціології НАН України, 2021. 170 с. URL: https://i-soc.com.ua/assets/files/library/global_and_local_crises.pdf
3. Лебідь А. Є., Тимофеева Т. Концепція справедливого повстання: концептуалізація, легалізація та легітимація природного права. *Ціннісно-орієнтований підхід в освіті і виклики євроінтеграції* : матеріали III Всеукраїнської науково-методичної конференції (м. Суми, 18 червня 2022 р.). Суми : Сумський державний університет, 2022. С. 122–126. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/88621/1/Lebid%20legitimation.pdf>
4. Основи політичної соціології : навчальний посібник для студентів соціогуманітарних спеціальностей / М. А. Безносів, Т. М. Дублікаш, А. Д. Литовченко та ін. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 252 с. URL:

<http://socio.karazin.ua/resources/7076709d4b1faf34276aaffdb5f6186f.pdf>

5. Ризики в сучасному нестабільному суспільстві: соціальні і культурні виміри : монографія / за ред. Л. Г. Скокової. Київ : Інститут соціології НАН України, 2021. 295 с. URL: https://i-soc.com.ua/assets/files/journal/monografiya21_04_22.pdf

6. Ровенчак О., Химович О. Ідентичність потенційного мігранта і міграційна ідентичність: формування і відповідні практики. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2018. № 2. С. 97–116. URL: <http://i-soc.com.ua/ua/edition/journal/>

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Інститут соціології НАН України. URL: <https://i-soc.com.ua/>
2. Інститут демографії і соціальних досліджень імені В. М. Птухи НАН України. URL: <http://www.idss.org.ua>
3. Інституційний репозитарій Харківського національного університету внутрішніх справ. Соціологія. Соціальна робота. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/98>
4. Соціальні виміри суспільства (збірники наукових праць). URL: <https://i-soc.com.ua/ua/edition/socialni-vimiri-suspilstva/>

Текст лекції

1. Соціологія громадської думки як наука: сутність, виникнення та розвиток

Соціологія громадської думки – спеціальна соціологічна теорія, яка вивчає, з одного боку, зміст проявів громадської думки та вплив її на функціонування суспільства, а з іншого – загальносуспільні й специфічні чинники, що визначають зміст суджень громадської думки і якість (повноту) виконання нею своїх соціальних функцій. Така дефініція з «Короткого словника з соціології» дає загальне уявлення про те, що вивчає ця спеціальна соціологія. Подальше уточнення її сутності вимагає визначення об'єкта та предмета цієї соціологічної дисципліни.

Стосовно *об'єкта соціології громадської думки* в соціологічній літературі ще не склалося одностайної думки. Це пояснюється складністю та недостатньою вивченістю цієї проблеми. Разом з тим методологія соціології орієнтується на дослідження соціальних явищ, тобто таких, які відбуваються за участю людей. Отже, люди, які належать до тих чи інших соціальних спільнот, організацій, інститутів та беруть участь у тих чи інших соціальних діях, процесах та інших соціальних феноменах є об'єктом соціологічного дослідження. Саме вони заповнюють анкети чи відповідають на запитання інтерв'юєрів, беруть участь в експериментах, за їхньою поведінкою спостерігають соціологи. Тому є достатньо підстав, щоб, спираючись на таку методику, дати визначення об'єкта соціології громадської думки.

Таким чином, *об'єктом соціології громадської думки* слід вважати носіїв (суб'єктів) цієї думки, в якості яких виступають люди – представники різних соціальних груп і спільнот, різних організацій та інституцій, які висловлюють

свої думки (усно чи іншим способом) щодо тих чи інших актуальних суспільно значущих проблем.

Як і всі інші, дана спеціальна соціологічна теорія має свій аспект дослідження, що виявляється у її предметі. Тому *предметом соціології громадської думки* є її соціальні аспекти і характеристики: структура, закономірності, канали, а також механізми формування і функціонування громадської думки, ставлення великих соціальних груп, народів загалом до тих явищ, що становлять актуальний суспільний інтерес.

Таке розуміння об'єкта і предмета соціології громадської думки корелює з визначенням самого поняття «громадська думка», його сутністю та уявленнями про неї, що склалися упродовж існування й розвитку цього суспільного феномену. Словосполучення «громадська думка» містить у собі глибинну сутність цього феномена. Ідеться про думку суспільства, що відображає стан суспільної свідомості, приховане чи явне ставлення соціальної цілісності, її структурних елементів (соціальних спільнот, інститутів, колективів, особистостей) до навколишньої соціальної дійсності. Ця загальнометодологічна дефініція конкретизується у різноманітних визначеннях, кожне з яких засвідчує певний аспект комплексно-системного підходу до аналізу громадської думки. Важливим компонентом такого підходу є соціологічний вимір громадської думки, який, у свою чергу, включає соціолого-історичний, соціолого-структурний і соціологофункціональний погляди на цю проблему.

Громадська думка – історичне явище, властиве всім історичним етапам суспільного розвитку. Поняття, що позначає це явище, з'явилося ще у XII ст. в Англії, а згодом поширилося і в інших країнах. Загальноприйнятим поняття «громадська думка» стало наприкінці XVIII ст., а соціологічний його вимір почав активно розроблятися у XIX ст. З цього приводу варто згадати працю Г. Тарда «Громадська думка і натовп», у якій її автор доводив, що громадська думка породжується «публікою». Вже сама назва дослідження натякає на взаємозумовленість громадської думки і «натовпу».

В сучасний період найбільший інтерес західних соціологів викликає питання про зв'язок громадської думки з поведінкою громадян у період виборчих кампаній, оскільки загострення боротьби за владу між політичними партіями зумовлює потребу в інформації про те, які механізми лежать в основі оцінки кандидатів на виборах, якими є їхні виборчі програми тощо. Це один з напрямів реалізації громадської думки, її практично-прикладного використання. Останнє відбувається в усіх сферах суспільної життєдіяльності, на всіх етапах історичного розвитку людства, починаючи із стародавнього світу, міфу й епосу, виникнення науки, емпіричних соціальних обстежень, логографії, праць Геродота, Фукідида, Полібія, Тацита, особливо Демокріта, Платона, Арістотеля.

За середньовіччя світоглядна парадигма змінилася – у теософії Августина Блаженного, у творчості гуманістів епохи Відродження, соціальних утопістів Т. Мора і Т. Кампанелли, в емпіричних дослідженнях (запровадження перепису населення на Русі, а також введення козацьких реєстрів в Україні), у становленні елементів соціологічного знання (Н. Макіавеллі, Ж. Боден, Г. Гроцій). Складова цього еволюційного процесу – вивчення і використання громадської думки.

Ця тенденція розвивалась і в епоху Нового часу (XVII-XIX ст.) при розробці теорій «природного права» і «суспільного договору» у XVII ст. (Т. Гоббс і Д. Локк), у соціологічних дослідженнях Ш. Монтеск'є та Ж. Руссо, працях з філософії історії, суспільствознавства, в емпіричних, демографічних і статистичних дослідженнях XVII – початку XIX ст. Проблематика суспільної думки органічно вмонтувалася також у соціологічних ідеях консерватизму, лібералізму й утопізму, в натуралістичному напрямі соціології XIX ст. (органічна школа – Г. Спенсер, П. Лілієнфельд, О. Стронін, А. Шеффле, А. Фульє, А. Еспінас, Р. Вормс; соціальний дарвінізм – У. Беджгот, Л. Гумплович, У. Самнер, Г. Ратценхофер, А. Смолл; расово-антропологічна школа – Ж. Гобіно, О. Аммон, Ж. Ляпуж, Х. Чемберлен; географічна школа – Г. Бокль, Л. Мечников, С. Соловйов, В. Ключевський).

Суспільствознавство дедалі більше інтегрувалося з природознавством, що дістало вияв, зокрема, у творчості Сен-Сімона, ідеї якого були покладені в основу позитивної філософії О. Конта. Саме останній запровадив у науковий обіг поняття "соціологія". Досліджуючи конкретний об'єкт – суспільство, людину – він розглядав суспільство як систему з її статичними та динамічними елементами. Звідси – роль громадської думки у вивченні даного об'єкта.

Ця роль громадської думки простежується і в інших напрямках соціології XIX-XX ст. – психологічному (психології народів – М. Лацарус, Г. Штейнталь, В. Вундт, психології натовпу – Г. Лебон; теорії наслідування – Г. Тард; інтеракціонізмі Ч. Кулі, інстинктивізмі У. Мак-Дугала та психоаналізі З. Фрейда), а також в перших емпіричних соціальних дослідженнях (статистичних Л. Кетле, масових соціальних обстеженнях «моральної статистики» і «соціальної гігієни», розвідках Ле Пле, Д. Журавського), німецькій формальній соціології кінця XIX – початку XX ст. (Ф. Тьонніс – про «спільноту» і «суспільство», формальна соціологія Г. Зіммеля), працях М. Вебера і соціологічній концепції Е. Дюркгейма.

У XIX ст. робляться перші спроби безпосереднього вивчення громадської думки як стану масової свідомості в оцінках і ставленні людей до конкретних соціальних явищ і процесів, як «знання» масово виражених індивідуальних оцінок і позицій. Перші спроби виявлення громадської думки методами опитування були зроблені в США, зокрема під час підготовки до виборів різних рівнів. Ця функція громадської думки – один із напрямів її універсального використання в усьому світі.

Така універсальна характеристика громадської думки інтегрується у різноманітних дослідженнях, кожне з яких відтворює певну сторону системного уявлення про громадську думку. Аналіз численних досліджень дає можливість зробити висновок, що при вивченні громадської думки у центрі уваги перебувають актуальні питання суспільного життя, що дає підставу стверджувати про теоретичний і прикладний рівні соціологічного виміру суспільної думки. Завершуючи розгляд цього питання, слід знову повернутися до загальнометодологічної дефініції, сформульованої на початку: громадська думка – це, по-перше, специфічний прояв свідомості і поведінки людей, що характеризується зв'язком з усіма формами суспільної свідомості, синтезом

повсякденної і теоретичної свідомості; по-друге, це духовно-практичний засіб впливу на соціальну реальність.

Отже, громадську думку з позицій соціології слід вважати особливим станом реальної свідомості мас, соціальних спільнот і груп, який виражає домінуюче ставлення, позицію стосовно актуальних суспільно значущих проблем, подій, процесів чи явищ, що зачіпають інтереси значної частини суспільства. Зауважимо, що категорія «громадська думка» відіграє головну роль серед інших понять і категорій цієї спеціальної соціології. До її наукового апарату належать також такі поняття, як громадська свідомість, реальна свідомість мас, духовна сфера, духовне життя, духовна культура, соціальні норми, соціальне регулювання і контроль, соціальне напруження, канали вивчення громадської думки, референдум, масові опитування та ін.

Соціологічні дослідження громадської думки спираються на загально-соціологічні методи і використовують їх повною мірою. У той же час доцільно враховувати і такі методичні аспекти соціології громадської думки:

1. Зосередження на вивченні громадської думки щодо найактуальніших питань суспільного розвитку.
2. Орієнтація на практичну корисність досліджень громадської думки для соціального управління різними сферами життєдіяльності людей.
3. Надання переваги не нагромадженню інформації, а піднесенню соціальної активності мас.
4. Урахування всієї сукупності об'єктивних та суб'єктивних чинників, що впливають на громадську думку, не обмежуючись об'єктно-суб'єктивними діями учасників інформаційного процесу.

Водночас слід зазначити, що саме останні чинники найбільше цікавлять соціологів. Адже соціологічний вимір суспільної думки в духовно-практичних аспектах дає підставу ставити й вирішувати питання про її об'єктно-суб'єктивні характеристики (соціолого-структурний ракурс) та функціонування (структурно-функціональний ракурс) у сучасному суспільстві.

2. Поняття про об'єкт і суб'єкт громадської думки

Громадська думка головним чином має оціночний характер. Вона не може не містити в собі оцінки суб'єктом об'єкта, на який спрямована його увага. Соціологія громадської думки пов'язана з соціальною оцінкою, що являє собою вияв одного з видів ставлення суб'єкта до об'єкта.

За ступенем раціональності соціальні оцінки диференціюються на основі фіксації рівня чітко усвідомленого ставлення суб'єкта до конкретного факту, події, явища, процесу.

Соціальна оцінка невідривна від певної колективної позиції, притаманної громадській думці, що виводить останню на відповідні людські потреби та інтереси, актуалізуючи роль суспільної думки в житті суспільства, його структурних підрозділів аж відповідно до окремої особи як вихідного елемента соціальної цілісності. Звідси висновок, що формування громадської думки детерміноване об'єктивними потребами і суб'єктивним фактором, які індивід усвідомлює у вигляді інтересів, ціннісних орієнтацій, мотивів, цільових

установок, а також реалізує у своїй практичній діяльності.

Власне, йдеться про механізм людської життєдіяльності, який складається з об'єктивних факторів (середовище — потреби) і факторів суб'єктивних (усвідомлення і практичне задоволення об'єктивних потреб). Цей механізм має універсальний характер, властивий усім проявам людської життєдіяльності, включаючи громадську думку. Вона виникає, формується, поширюється і функціонує в структурі зазначеного механізму.

Те саме слід сказати про об'єкт та суб'єкт громадської думки. Об'єкт громадської думки — це частина навколишнього природного та соціального середовища, що зосереджується в певних людських потребах, які з об'єктивною необхідністю вимагають свого усвідомлення і діяльного задоволення. Першою ланкою на цьому шляху є інтереси людей, через які власне і відбувається процес усвідомлення потреб, — їх оцінка, мотивація щодо задоволення, спрямування до відповідної мети, після чого вже розпочинається дія з реалізації цієї мети на практиці. Суб'єкт громадської думки — суспільство в цілому, його підсистеми, окрема людина, що виявляють певне ставлення — у формі суджень або дії — до конкретної проблеми, яка викликає громадський інтерес.

Питання про об'єкт і суб'єкт громадської думки є діалектичним у тому розумінні, що воно вирішується з урахуванням діалектики суспільного та індивідуального, на рівнях свідомості і практики. Як зазначалося вище, соціолого-історичний підхід до проблеми громадської думки виявив взаємозв'язки останньої з масами, державою, індивідом («пересічною людиною»). Стосовно об'єктно-суб'єктних відносин ці взаємозв'язки мають безпосереднє значення.

Соціологія особистості допомагає з'ясувати механізм індивідуального сприймання громадської думки та діяльної реакції на неї з боку окремого індивіда відповідно до його безпосереднього середовища (мікросередовища), взаємодетермінованого з макросередовищем, потреб даної особистості, невідривних від групових і загальносуспільних потреб, їх особистого усвідомлення і діяльного задоволення у конкретних людських вчинках.

Соціологія колективної і масової свідомості та поведінки розкриває відповідні рівні здійснення механізму громадської думки. Ідеться, зокрема, про масові реакції людей на критичні ситуації, що виникають об'єктивно і раптово, — стихійні лиха, революції, війни. Незнайома, нестандартна, «нештатна» ситуація, тобто порушення стереотипу викликає в масах людей недовіру, деморалізацію, розрив зв'язків, паніку, яка є колективним відходом від групових норм і цілей до частковостей. Роздрібненій масі, натовпу притаманні свої закономірності, а саме: а) усереднення особистості; б) свавілля натовпу у фанатичних проявах.

Тут починають діяти різноманітні чинники в усій розмаїтості їхніх взаємодетермінацій: економічних, соціальних, політичних, духовних, психологічних тощо. Соціологія покликана дати пояснення зазначеним явищам, які діалектично поєднують суспільні, групові та індивідуальні прояви (потреби — інтереси — цінності — мотиви тощо).

Важливим при цьому є саме комплексно-системний підхід без

абсолютизації жодної з його складових. Так, представники школи «психології народів» (Лацарус, Штейнталь) відзначали «народний дух» (тобто психічну схожість індивідів однієї нації) головним фактором історії. Автори групової психології (Лебон та ін.) наполягали на анонімності, гіпнозі, психічному зараженні натовпу, роблячи висновок про тотожність народних мас та «ірраціональної юрби».

Теорія маси ставить перед собою завдання вивчити поведінку людської маси, яка тлумачиться дослідниками по-різному, – натовп, юрба, продукт машинної техніки. Лебон, зокрема, говорив про «душу натовпу», соціально-психологічну єдність певних, спільних для натовпу, почуттів, взаємонавіювань, які провокують колосальну енергію різного спрямування.

Теорія успадкування акцентує увагу на властивому кожній людині намаганні відтворювати поведінку інших індивідів та груп, чим і пояснюється соціальна поведінка та суспільна життєдіяльність в цілому.

Усі ці соціально-психологічні концепції, зберігаючи певне особисте значення, втрачають свою привабливість саме через свою локальність, відірваність від комплексно-системного підходу, зокрема стосовно пояснення механізмів громадської думки. Цей підхід вимагає розглядати суспільство як цілісну систему, і громадська думка на цьому рівні є також цілісним утворенням. Водночас важливо чітко уявляти структурні підрозділи суспільства – соціальні спільноти, інститути, колективи, групи, особистості, а також відносини між усіма ними. Звідси і диференціація цілісної (на рівні суспільства загалом) громадської думки, об'єктно-суб'єктні зв'язки і характеристики якої збігаються з названими структурними підрозділами. Соціальні спільноти, інститути, колективи, групи, особистості є водночас суб'єктом (носієм) і об'єктом (на який спрямована увага суб'єкта) громадської думки.

Що ж до визначення народних мас, то науковий, комплексно-системний підхід твердить, *що народ* – це та частина населення, яка є носієм добра, соціального прогресу, тобто творення, і складається з особистостей, наділених творчими здібностями, що реалізуються на практиці. Звідси і сумарний творчий потенціал народу, його здоровий глузд і духовність.

Юрба – це та частина населення, яка керується не творенням, а руйнуванням, не здоровим глуздом і духовністю, а інстинктом. Вона складається з індивідів, що втратили свою особистість. Причому одна й та сама людина може піднятися до висот народного творення або впасти у підлеглість юрби, натовпу. Звідси актуальність як виховання – сімейного, суспільного, так і самовиховання, самовдосконалення – постійного і самовідданого. Це має прямий стосунок до проблеми об'єкта і суб'єкта громадської думки, покликаної сприяти утвердженню народних цінностей і протистояти інстинктам юрби. Важливим тут є питання функціонування громадської думки.

3. Функціонування громадської думки

Функція – це категорія, яка відображає процес існування й розвитку об'єкта, його роль і місце у цьому процесі, значення для інших об'єктів соціальної реальної дійсності. Тобто від того, як функціонує об'єкт, залежить його

доцільність взагалі, «рейтинг» такої доцільності, адже про все треба судити за кінцевими результатами, наслідками існування об'єкта.

Функціонування громадської думки означає ефективність її існування, ступінь реалізації її характеристик – комплексно-системних, включаючи і соціологічний вимір, та об'єктно-суб'єктних зв'язків.

Специфіка такого функціонування спричинена специфікою самої громадської думки, яка, власне, не є соціальним інститутом, певним організаційним утворенням (соціальний інститут – форма організації соціальних спільнот та відносин між ними). Вона не є сталою, історично зумовленою в суспільстві формою спільної діяльності людей, не має своїх специфічних організацій, що регулюють відповідну діяльність щодо створення громадської думки.

Водночас ми говоримо про об'єкт і суб'єкт громадської думки, її соціологічні аспекти, функціонування та управління таким функціонуванням. У цьому відношенні громадська думка багато в чому подібна до соціального інституту, зокрема, в багатьох західних країнах існують центри з її вивчення. Хоча насамперед ідеться про стан громадської свідомості, що містить у собі приховане чи явне ставлення різних суб'єктів до відповідних об'єктів (проблем, подій, фактів, предметів, явищ, процесів довколишньої дійсності). Через зазначене ставлення суб'єкта до об'єкта громадська думка регламентує ті чи інші норми, стереотипи поведінки в різних ситуаціях, впливаючи на них.

Саме цей вплив і становить суть функцій громадської думки. На думку відомого українського соціолога В. Полторака (це приклад індивідуальної позиції, ставлення до проблеми), громадська думка виконує в суспільстві такі *функції*: 1) директивну, 2) консультативну, 3) експресивну.

Директивна функція полягає в тому, що громадська думка сама ухвалює рішення, яке має суто імперативний характер, тобто обов'язковий до виконання. Ідеться про вибори, референдуми, збори колективів, на яких ухвалюються обов'язкові для всіх членів відповідних колективів рішення.

Консультативна функція громадської думки дістає вияв у консультаціях, порадах, рекомендаціях щодо вирішення певних проблем, які ставить життя. Успіх у розв'язанні таких проблем багато в чому залежить від урахування громадської думки.

Експресивна функція громадської думки, найширша за своїм застосуванням, зводиться до тієї позиції, яку займають суспільство, його структурні підрозділи, зокрема особа стосовно тієї чи іншої події, факту, явища тощо.

Зазначені функції громадської думки свідчать про її істотний вплив на поведінку людей, їх спільноти, інститути, колективи, суспільство в цілому. Не випадково в усьому світі постійно зростає увага до вивчення і використання громадської думки. Адже її функціонування багатоаспектне.

У комплексі відповідних засобів своє місце посідають засоби масової інформації, які збирають, створюють і поширюють інформацію – джерело управління. Як кажуть, хто володіє інформацією, той володіє ситуацією.

При цьому засоби масової інформації (ЗМІ) виконують такі *функції*: 1) інформаційну; 2) політичну («четверта влада»); 3) аналітичну щодо

громадської думки. Ці функціональні характеристики засобів масової інформації багато в чому збігаються з директивною, консультативною та експресивною функціями саме громадської думки. Особливо це стосується аналітичної функції засобів масової інформації, безпосередньо пов'язаної з функціонуванням суспільної думки.

Функціонування громадської думки – складова загального механізму людської діяльності (середовище – потреби – їх усвідомлення у вигляді інтересів, ціннісних орієнтацій, мотивів, цільових установок, а також їх діяльне задоволення). У цій структурі відбувається відображення громадської думки на основі поєднання об'єктивних потреб і суб'єктивних інтересів суспільства щодо актуальних проблем дійсності його структур та особистостей. Сутність функціонування громадської думки – у наданні гласності безлічі індивідуальних думок: а) безпосередньо (через форми прямої демократії); б) опосередковано (через форми представницької демократії). _

Отже, *ефективність функціонування громадської думки* залежить від єдності факторів – об'єктивних (середовище–потреби) і суб'єктивних (усвідомлення і діяльне задоволення потреб). При цьому розрізняють три види вираження громадської думки: 1) стихійне; 2) з ініціативи суспільних структур; 3) через соціологічні дослідження.

Функціонування громадської думки відбувається, як правило, на двох *рівнях*: 1) на рівні слова (вербальної поведінки), коли маси зовнішньо сприймають інформацію, оцінки, але самі не залучаються до конкретних дій; 2) на рівні справи (реальної поведінки), коли суб'єкт діє відповідно до оцінки, яка є одним з аспектів усвідомлення об'єктивних потреб (ціннісні орієнтації у взаємозв'язку з інтересами, мотивами, цільовими установками).

Ефективність функціонування громадської думки визначається переходом від вербальної до реальної поведінки, від відображеного до перетвореного стану, процесом об'єктивізації думки в системі соціальних норм, соціального регулювання і контролю. Прискорений темп суспільних змін і перетворень супроводжується відповідним прискоренням переміщення акценту громадської думки з одних проблем на інші. Таке переорієнтування громадської думки взаємопов'язане із зміною масштабів стереотипів поведінки і мислення, традицій і новацій, які відображаються громадською думкою. Динаміка останньої – це важлива складова загальнодинамічних суспільних процесів. Аналіз показує, що існує два шляхи цілеспрямованого впливу на функціонування громадської думки: 1) маніпулювання нею; 2) наукове її формування.

Маніпулювання – це нав'язування людям такого ставлення до актуальних проблем дійсності, яке відповідає інтересам суб'єкта зазначеного нав'язування.

Наукове формування громадської думки полягає у забезпеченні перетворення вербальної поведінки на реальну, індивідуальних думок на групові та масові. Поряд з цим існують також внутрішні й зовнішні механізми функціонування громадської думки: внутрішні пов'язані з об'єктивними процесами такого функціонування, зовнішні – з фактами впливу суб'єкта на об'єкт. Внутрішні механізми пов'язані насамперед з процесом ідентифікації інтересів особи з інтересами інших людей, спільнот і суспільства загалом.